

Cartografia, cànon i patrimoni literaris al Pla d'Urgell

Josep Camps

Francesc Foguet

Universitat Oberta de Catalunya

Universitat Autònoma de Barcelona

La jove comarca del Pla d'Urgell no ha estat gaire afavorida per les muses. Molts pocs noms d'escriptors que hi són nadius han arribat a assolir un reconeixement en les lletres catalanes. Aquesta evidència històrica no treu que la situació, en les darreres dècades, hagi pres un tomb molt més favorable. La poeta Maria Mercè Marçal (Ivars d'Urgell 1952 – Barcelona, 1998) i els lingüistes Joan Solà (Bell-lloc d'Urgell, 1940) i Sebastià Serrano (Bellvis, 1944) han situat, amb escreix de mèrits, el Pla d'Urgell en l'espai referencial català. Si bé aquests són els fars més lluminosos, podem constatar afortunadament que, des de la dècada dels setanta ençà, la comarca disposa, com veurem, de poetes, novel·listes i algun dramaturg, a més d'historiadors, filòlegs, periodistes o aficionats a les lletres amb formacions, reconeixement i vincles molt diversos amb el territori.

1. CARTOGRAFIA D'UN PAISATGE

A l'hora de cartografiar les lletres pladurgellenques, hem partit d'una nòmina selectiva que es basa fonamentalment en dos eixos: d'una banda, la literatura de ficció contemporània escrita –en català– per autors nascuts a la comarca (amb alguna excepció, com la de Jaume Vila i Ricart) i, de l'altra, els llibres èdits en cases editores d'una certa volada. Si aquesta delimitació implica deixar al marge els textos inèdits o publicats en formats de circulació restringida, el fet de dedicar-nos en exclusiva a la literatura de ficció contemporània (poesia, narrativa i literatura dramàtica) té una doble conseqüència en descriure'n el paisatge. En primer lloc, n'excloem els precedents –Enric Arderiu i Valls (Linyola, 1868 – Lleida, 1920), per exemple– que no s'inscriuen en els segles XX i XXI. En segon lloc, hi deixem a part l'assaig, sobretot històric, entès en un sentit molt ampli.¹

---

1. Amb obra publicada, tant en l'àmbit de la història com en el de la filologia, per no ampliar més el compàs a altres disciplines (un cas que, de tota manera, cal subratllar és el del metge i assagista Antoni Oriol i Anguera [Linyola, 1906 – Mèxic, 1996], que arribà a ser membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears), el ventall d'efectius comença a ser important i a fer sediments en una terra més aviat erma. En la disciplina històrica, podem consignar els noms dels reputats doctors Gaspar Feliu i Montfort (Mollerussa, 1942), catedràtic d'història econòmica de la Universitat de Barcelona; Josep M. Solé i Sabaté (Miralcamp, 1950), catedràtic d'història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona, Conxita Mir i Curcó (Torregrossa, 1952), catedràtica d'història contemporània a la Universitat de Lleida; i Ignasi Aldomà i Buixadé (Poal, 1955) i Jordi Domingo i Coll (Mollerussa, 1960), professors de geografia a la Universitat de Lleida. Fora de l'àmbit acadèmic, destaquem, si més no, Miquel Galitó i Pubill (Castellnou de Seana, 1943), director dels *Estudis Castellnouencs*; Esteve Mestre, director *de facto* de la revista *Barret Picat*; Joan Yeguas i Gassó (Castellnou de Seana, 1971), autor de la síntesi divulgativa *Mollerussa* (2003) i de treballs diversos sobre el patrimoni artístic del Pla d'Urgell, i, entre les noves fornades de joves llicenciats, Jordi Soldevila (Linyola, 1979), director del Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà. En l'àmbit de la filologia, a més de Josep Borrell, cal fer esment de Josep Reñé i Reñé (Fondarella, 1958), autor de la sèrie *Estudis de dialectologia catalana* (1996-2009), dedicats a la comarca del Pla d'Urgell.

La poesia

Podem considerar com a punt de partida de la poesia pladurgellenca més estrictament contemporània la publicació de *Glop de llop* (1978), signada pel col·lectiu La Gralla i la Dalla.² Es tracta d'una antologia que incloïa textos d'Esteve Mestre (Linyola, 1953), Francesc Pané (les Borges Blanques, 1955), Josep Borrell (Lleida, 1954), l'únic que consolidarà una trajectòria poètica, i Toni Castellsaguer (Mollerussa, 1954-1989). Aquest darrer, mort prematurament, és autor de *Vint-i-vuit poemes i una poètica. Poemes de terra i sorra* (1990), una tria pòstuma del seus versos efectuada per Josep Borrell.

Tot i que és d'una generació anterior, Jaume Vila i Ricart (la Fuliola, l'Urgell, 1917-1998) va donar a conèixer tardanament els reculls *Les roses negres* (1989) i *40 sonets de llum i de fosca* (1990): el primer és de caire més experimental i el segon, d'encuny més clàssic. Tots dos tenen en comú l'anàlisi i la reflexió amb què opera l'autor sobre la realitat del seu món. També val la pena esmentar el nom de Cecília Reñé (Fondarella, 1961) i la seva obra *Sóc una flor, un estel, un núvol viatger* (2002), acompanyada de dibuixos de Conxita Botines, que aplega poemes basats en la natura i les estacions, escrits en un llenguatge senzill i juganer, propi dels infants.

Enllestim aquest breu panorama sobre la poesia pladurgellenca fent referència a la consolidació del premi Maria Mercè Marçal, dedicat a la insigne poeta d'Ivars d'Urgell, de la qual parlarem *in extenso* més endavant. Aquest premi ha servit per adonar-se que es disposa d'una escriptora d'aquí que esdevé un referent validíssim de qualitat i d'universalitat. Des del 1999, any en què s'atorgà per primera vegada, l'han obtingut poetes de l'entitat de Xulio Ricardo Trigo (*La vida fosca*, 1999), Lluís Calvo (*Opus Spicatum*, 2000), Pere Antoni Pons (*El fibló i la festa*, 2003), Manel Rodríguez-Castelló (*Lletres per a un àlbum*, 2005) o, entre d'altres, el professor de literatura catalana de la Universitat de Lleida, Xavier Macià (*Matèria elemental*, 2009).

La narrativa

Pel que fa a la novel·la, cal començar apuntant la figura pionera de l'esmentat Jaume Vila i Ricart que, amb *Sarcènit* (1951), inicià —com aquell qui diu— la tradició novel·lística a la comarca. Presentada en castellà al cèlebre premi Nadal el 1950, el mateix autor en va publicar el 1985 la versió catalana. Amb elements de procedència sentimental i fulletonesca, *Sarcènit* narra les vicissituds de Pere Claver Trepas, un jove de l'imaginari poble de Terrafort. Ara bé, més enllà d'un relat iniciàtic, la novel·la destaca per l'ambientació, en bona part circumscribida al Pla d'Urgell ja que el títol fa referència a una partida de la vila del Poal; per la recreació, seguint els patrons costumistes, de tradicions locals (la invocació a la Verge de les Sogues de Bellvís per demanar la fi d'una sequera), o per la inserció del protagonista enmig de fets històrics rellevants a la comarca (la construcció del Canal d'Urgell).³

A banda de Francesc Pascual i de Joan Francesc Dalmau, l'obra dels quals abordarem més endavant, en aquest mateix gènere, cal tenir en compte la novel·la *Com una barca enmig de l'estany* (2001), d'Antoni Coll Gelabert (Ivars d'Urgell, 1943). Tot i tractar-se d'una ficció narrativa exposa la història d'amor en-

2. El col·lectiu La Gralla i la Dalla fou un grup de poetes de Ponent gestat per Francesc Pané i Josep Borrell el 1974. Els seus objectius eren els següents: circumscriure l'activitat al voltant de la producció i la recerca poètiques, endegar una conscienciació popular sobre la cultura per tal que evités l'elitisme i fer trontollar el sistema de poder mitjançant una crítica punyent. Van publicar, a més, la revista de poesia i de crítica literària *L'Estrof* (1980-1985). Sobre el col·lectiu, vegeu Sanvicén 1998: 217-226.

3. Un altre dels primers novel·listes del Pla d'Urgell, en aquest cas en castellà, és Jaume Oriola (Golmés 1920-1985), autor de dues novel·les de caire eminentment moralista: *Un rayo de luz* (1960) i *El otro yo* (1962). La primera i la més interessant narra els amors entre un jove barceloní i una infermera en un hospital de Segòvia, on ell es recupera de les ferides sofertes al front; tot i que el desenvolupament de la trama prioritza l'aspecte sentimental, hi apunten, com a teló de fons, la caiguda de Barcelona a finals de la Guerra Civil o la crítica a la ideologia comunista i anarquista.

tre una jove d'Ivars d'Urgell i un combatent irlandès de la guerra civil, l'autor parteix de fets reals com la vida al camp de treball dels Omells de Na Gaia, la batalla del Cap de Pont de Balaguer o l'explosió del polvorí del Castell del Remei. Un altre dels objectius del llibre, implícit en el propi títol, és ben evident: la recuperació de l'estany d'Ivars.

Altrament, el conegut lingüista Sebastià Serrano va provar sort en el camp de la novel·la, diguem-ne d'idees, amb *La paradoxa* (1985) i *Elogi de la passió pura* (1990). La trama de la primera, finalista del premi Ramon Llull de 1985, és un pretext per a exposar el pensament de l'autor sobre les diferents institucions que constitueixen la nostra societat: la ciència, la família, la religió, l'ensenyament... La segona, guanyadora del premi Ramon Llull de 1990, explora, a partir de la història d'un atleta retirat de la competició, qüestions com l'equilibri entre el cos i la ment o la dicotomia entre la passió i la raó. Breu: dues novel·les que ficcionen sobre alguns dels temes recurrents de l'obra assagística de Serrano com poden ser els actes comunicatius i les estratègies per assolir els objectius més desitjats.

Un dels darrers èxits editorials en català dels darrers anys ha estat obra d'un autor pladurgellenc: *Tor: tretze cases i tres morts* (2005), de Carles Porta (Vila-sana, 1963). Basada en fets reals i a mig camí entre la novel·la i el reportatge periodístic, s'ambienta en un petit poble dels Pirineus catalans on es van produir una sèrie de crims relacionats amb la propietat de la muntanya de Tor. Els temes de l'obra –l'ambició, la por, l'orgull i la soledat– i els retrats psicològics dels entrevistats, que reproduïxen escrupolosament la seva manera de parlar, plantegen al lector la complexitat d'un conflicte que no s'ha acabat de resoldre. Un altre dels atractius del llibre és la reflexió metaperiòdística que efectua Porta sobre la seva activitat; de fet, el devenir de la trama ens mostra com es realitza una enquesta i els obstacles amb què es troben els reporters per investigar l'assumpte.

Caldria consignar també en aquesta descripció el prestigiós premi de novel·la breu Ciutat de Mollerussa; dels guanyadors de la seva dilatada trajectòria, iniciada el 1989, podem citar els noms de Francesc Pané (*La fosca llum d'abril*, 1991), Màrius Blàvia (*L'illa dels morts*, 1994), Andreu Sotorra (*Castell de nines*, 1997), Glòria Llobet (*Els ulls del mirall*, 1998), Emili Bayo (*La resta del món*, 1999) o Víctor Gayà (*La vida perdurable de Salvador Duran*, 2006).

Quant als altres gèneres en prosa, i cenyint-nos al terreny de la ficció, cal anotar els noms de Magdalena Vilalta (Miralcamp, 1947), que s'ha especialitzat en literatura infantil i juvenil amb textos com ara *Història d'en Pau Saberut* (1992), *nouvelle* amb elevades dosis de fantasia al voltant d'un noi orgullós, que rep un lliçó moral que el converteix en millor persona; *Viatge al planeta Venus* (1997), «un viatge, sempre a la ratlla del somni i la realitat, com un itinerari fantàstic i d'iniciació al món adult de la protagonista» (Borrell 1997: 7); i *Aventura als temples d'Angkor* (2001), que narra les vicissituds de Francesc, un jove tafaer i atrevit, per ciutats i països com Florència, Roma, el Vaticà o Cambodja; i també el de Carme Pallàs (Miralcamp, 1957 – Lleida, 2009) que, amb el recull *Perfils de dona* (2004), ens ofereix la visió del món i de la vida de deu figures femenines.⁴

---

4. De caire marcadament autobiogràfic són, en canvi, els volums d'Ireneu Segarra (Ivars d'Urgell, 1915 – Montserrat, 2005) creador d'un cèlebre mètode per a l'ensenyament de la música *Quaranta-cinc anys de director de l'Escolania de Montserrat* (2000) i *Els concerts a l'estranger de l'Escolania de Montserrat* (1982-1995); de Vicenç Ximenis (Bellví, 1918), *Demòcrata i socialista (memòries de setanta anys de lluita política apassionada)* (1998), en què l'autor, membre destacat del Bloc Obrer i Camperol i del Partit Obrer d'Unificació Marxista durant els anys de la República, narra la seva lluita clandestina contra la dictadura franquista; i de Lola Farrera Serra (Bellví, 1919), *Posta de sol. Algunes pàgines de la meua vida* (1998), que aplega records d'infantesa i descripcions de la vida al camp o a la ciutat. Encara dins de la literatura memorialística, un gènere que disposa cada vegada de més llibres publicats, val la pena de tenir present els aplecs d'Anna Maria Freixes (Mollerussa, 1925), *Pàgines obertes* (2003), un conjunt de proses intimistes i vivencials, i *A la meua mesura* (2007), recull d'articles publicats al diari *Segre* i a la revista barcelonina *Sarrià*; i de Maria Bell-lloch (Torregrossa, 1928), *Records de la meua infància* (2000) i *Una nova vida comença* (2005).

La literatura dramàtica

La nòmina d'escriptors pladurgellencs que hagin publicat els seus textos teatrals pot comptar-se amb un dit d'una mà: Jaume Jovells i Argelich (Vilanova de Bellpuig, 1957), autor de *La rondalla de l'armari* (1998), un text adreçat especialment al públic infantil que recrea l'itinerari iniciàtic d'una nena, Marta, des de la seva cambra estant, per un espai màgic: el de la rondallística tradicional.⁵

2. UNA PROPOSTA DE CÀNON

Completem aquest recorregut per la literatura del Pla d'Urgell amb una tria dels poetes i narradors que, segons la nostra opinió, són els que han assolit un major relleu. Es tracta d'autors que comparteixen uns trets definitoris: en primer lloc, han obtingut el reconeixement de la crítica (sigui en forma de ressenyes com mitjançant l'obtenció de premis) i el favor del públic; segonament, ens ofereixen, des de la perspectiva actual, una obra plenament consolidada o en vies de consolidació; per últim, la intrínseca qualitat d'una producció sovint innovadora i que permet diverses i aprofundides lectures. Com que és fàcil discrepar de la nostra proposta, ni que serveixi d'excusa, ens acollim a aquella cèlebre frase de Carles Riba: «triar és opinar».

Maria Mercè Marçal

Si hi ha una escriptora que mereixi figurar amb tots els honors en el cànon de les lletres pladurgellenques és, sens dubte, Maria Mercè Marçal. No pas únicament perquè convertís el seu poble natal en el paradís mític de la infantesa, sinó sobretot perquè el seu nom ha estat consagrat per la crítica i la història de la literatura com una veu imprescindible de la poesia catalana contemporània.⁶ Marçal

---

5. Si mirem enrere, tornem a ser lacònics: un dels pocs referents històrics que es coneixen de literatura dramàtica escrita per pladurgellencs és el sànet *La nit abans i després dels exàmens o una venjança estudiantina* (1910), de Miquel Rosselló i Capell, conegut com a «Fra Jeroni de Torregrossa» (Torregrossa, 1883-Barcelona, 1976). Es tracta, com suggereix el títol, d'un *divertimento* sobre les peripècies d'uns estudiants –una temàtica recurrent en els sànets vuitcentistes: només cal pensar en *Els estudiants de Cervera*, de Frederic Soler– que s'han pres amb massa alegria el curs i es troben davant del repte de superar els exàmens finals. La filiació catòlica de l'autor –pare de l'orde dels caputxins– explica la lliçó moral que se'n desprèn: si els estudiants haguessin aprofitat el temps durant el curs, no es trobarien amb la reprensió dels pares, ni haurien d'examinar-se de nou al setembre. Al final del primer acte, un dels estudiants carabassejats, Ramon, s'adreça al públic per extreure'n la moralina: «Vegeu, quina trista sort / als tres, avui, se'ns espera / per haver fet el tronera / i els avisos fer el sord? / Solament marxa content / aquell que, com el company [Perico] / estudia durant l'any / sense perdre gens el temps. / Ells són ben rebuts a casa / i de tothom estimats / perquè han sortit aprovats. / I nosaltres, despreciats, / per portar-hi carabassa» (Torregrossa 1998: 83). Molt tangencialment, també podem citar la comèdia *Los tres reyes* (1875), de Josep Wehrle i Valle, una paròdia del drama romàntic, amb empelts costumistes i bufos, en què un dels personatges, Don Juan, «rey de las Garrigas», afirma que és «natural de Mollerussa» (Wehrle 1998: 69). Val a dir que aquesta estadística tan migrada de dramaturgs, en relació amb els poetes o narradors del Pla d'Urgell, s'adiu amb el degoteig molt lent de noms que ofereix el conjunt de la literatura dramàtica ponentina del XIX ençà: Manuel Angelon (Lleida, 1831-Barcelona, 1889), Josep Wehrle (Lleida, 1843 – Madrid, 1918), Josep Amich i Bert (Lleida, 1888-Madrid, 1965), Joan Baptista Xuriguera (Menàrguens, 1908 – Barcelona, 1987), Manuel de Pedrolo (l'Aranyó, 1918-Barcelona, 1990), Carles Reig (Lleida, 1947 – Washington, 2001), Miquel M. Gibert (la Granadella, 1956) i Emili Baldellou (Lleida, 1973), entre els més destacats.

6. «Maria-Mercè Marçal –constatava Josep Borrell (1984: 214) en un dels primers retrats dedicats a l'escriptora d'Ivars– és de les poques, per no dir l'única, poetesses de la 'generació dels setanta' que ha fet fortuna [...] Compromesa amb el feminisme i el nacionalisme radical, progressivament la seva poètica s'ha centrat, seguida d'un treball formal exigent, en una temàtica reivindicativa feminista, a través de la recerca d'un llenguatge molt particular. De tot plegat el resultat n'és un vers clar, intimista, sensual, d'una imatgeria tradicional provinent de la cançó, la corrandà, el romanç, on joc, tendresa, amor, sensibilitat, es combinen des d'uns ulls de dona».

va viure a Ivars d'Urgell només deu anys, però sempre se'n sentí originària i en recordà la vida familiar a pagès. «Sóc d'Ivars d'Urgell, nascuda el 13 de novembre de 1952 (escorpí ascendent lleó). Vaig estudiar el batxillerat a Lleida, on vaig començar els meus primers intents literaris», escrivia la jove poeta en les ratlles de l'autopresentació de l'antologia *Escriptors lleidatans contemporanis*, publicada el 1979, tot just quan acabava de treure a la llum el seu segon llibre *Bruixa de dol*. «Records, d'aquella època?», es preguntava l'any següent en la «biobliografia» a *Plomes catalanes contemporànies* (1980), de Lluís Busquets i Grabulosa. I responia tot seguit: «Són d'ambients molt contrastats: d'una banda, el món de l'escola, el catecisme, l'església, les excursions cantant 'Montañas nevadas', tot molt encotillat; de l'altra, la vida a pagès i a casa, molt lliure. En el primer m'hi sentia un xic estranya i aliena, potser... En el segon m'hi sentia bé» (Busquets 1980: 217).

Identificada amb «la Catalunya occidental» (Nadal 1991: 73), «la Catalunya de Ponent» (Marçal 2004: 41), la poeta d'Ivars recordava en el text «Qui sóc i per què escric» (1995) que havia nascut en «un poble de la comarca que avui s'anomena el Pla d'Urgell», on hi havia la masia enyorada dels avis paterns: «El meu primer record, que data d'uns mesos més tard, evoca un trasllat de casa: una mudança. Només dues imatges: algú, potser el meu pare, feia entrar dins una saca, per endur-se'l, un gat que miolava i s'hi resistia. La meva mare plorava. Curiosament, en grec, el mot per dir trasllat, mudança, és «metàfora». Un caprici lingüístic, potser irònic, lliga el meu primer record a la poesia» (Marçal 2004: 22). En un altre text autobiogràfic, «Viatges, reminiscències» (1989), Marçal s'autodefineix com «una xiqueta d'un poble de l'Urgell» i s'adscriu de manera volguda a l'indret —esdevingut mite— de la seva infantesa: «ara que visc a Barcelona, que hi he viscut ja quasi la meitat de la meva vida fins avui, sovint falsejo el lloc del meu naixement [Barcelona, per prescripció mèdica], o eludeixo la mentida directa dient, simplement que «sóc d'Ivars d'Urgell». I la vella realitat pren el relleu, així, en l'espai del mite» (Marçal 2004: 25-26).⁷

Dins del «cicle vital» que mostra la seva obra poètica, per dir-ho en paraules d'Àlex Broch (2003: 9), la *presència* del paisatge dels anys tendres aflora en records d'infantesa i d'adolescència, especialment en els tres primers reculls, deutors d'una tradició popular assumida com a heretatge: *Cau de llunes* (1977), *Bruixa de dol* (1979) i *Sal oberta* (1982). Marçal hi desplega «metres, formes i símbols tradicionals i populars» (Sala-Valldaura 1980: 44) i hi al·ludeix, molt directament, al món de la infantesa, que de tota manera esdevé, segons l'afirmació potser un xic hiperbòlica de Lluïsa Julià (2001: 9), «omnipresent en tota la seva obra».

A *Cau de llunes*, encapçalat per la coneguda «Divisa», conté poemes en què el record de la infantesa a pagès hi és ben viu a manera de reminiscència o símbol («En va la pluja malda per apagar les brases», «El vell matalasser», «Si en mirar-te les ungles») o com a eix motriu, tal com s'esdevé en el magnífic poema «Les xiquetes del meu poble», una evocació autobiogràfica sobre el rol que ocupaven les nenes i les dones en un medi rural als anys seixanta.

Bruixa de dol té també alguns poemes que ens remetien més o menys explícitament al paisatge del Pla de la infantesa marçaliana: «Foravilers», en què recorda les primeres escaramusses amoroses clandestines, o a la sèrie «Tombant», en què la veu del poeta surt al balcó per contemplar les flors (I), reclama que no tallin «els arbres del canal» (IV) —al·lusió a uns xops que van acabar per esborrar del paisatge del Pla— o deixa la tristesa i un amor engrunat «dalt de les golfes» (XII). A «Magdalena» i a «Ve-

---

7. Dolores Sistac ha anomenat «baula dels orígens» l'herència que Marçal confessa haver rebut de la deua popular: «Són veus i reclams poètics anònims i volanders, memòria antiga pouada a redós del seu Urgell natal. Terra, altrament pròdiga en deixes transmiseses oralment, recreades per dones sàvies, d'una saviesa retinguda i preservada per tradició de l'obra destructora del temps» (Sistac 2000: 112).

les corrandes de la Pepa, en canvi, hi ressonen les cançons populars d'aquests vorals pladur-gellencs que tant agradaven a la mare de Marçal.

Més lateralment, les reminiscències de la infantesa són més tènues en les cançons esparses de *Sal oberta*, sobretot a «Arbequines de l'amor» i potser a «Cançó de la bruixa cremada». Així mateix, hi trobem el paradís perdut de la infantesa, amb un record explícit a la masia on va viure de petita, a «Raval d'amor» (I).

Finalment, en el recull de maduresa *Desglaç* (1989), un poemari que té la mort «real i/o simbòlica» del pare com un dels seus motius inspiradors, la referència a la casa de la infantesa perduda, «convertida per sempre en joc» (Sistac 2001: 39), hi torna a aparèixer en el segon poema de «Contraban de llum»: «Efímera com totes, una casa. / Infants, amb quatre fustes de colors / o amb un joc vell de cartes / pas a pas la bastim». Concebut com un triomf de la llum-amor sobre les ombres-mort (Cònsul 1998: 100), en aquest apartat, el tercer del recull, Marçal hi recupera instants de la infantesa al poema «L'anell» o fa cap a «la terra natal, antiga claror meva» al bellíssim «Per tu retorno d'un exili vell».

Josep Borrell

«Nascut a Lleida per una qüestió estrictament ginecològica» (Biosca-Cornadó 1993: 19), el mollerussenc Josep Borrell és, avui dia, un poeta que compta amb un llarg i ferm recorregut. Val a dir que en la seva persona conflueixen diverses facetes a banda de l'esmentada: la de docent; la d'activista cultural (ha estat director de la delegació lleidatana d'Òmnium Cultural i de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, cantautor amb el sobrenom de «Xerric»); la d'assagista, des de la qual s'ha encarregat de divulgar el patrimoni cultural ponentí (ha publicat llibres com ara *Escriptors contemporanis de Ponent* [1984], *La Renaixença a Lleida*, en col·laboració amb Paquita Sanvicén [1998], i ha editat i estudiat, entre d'altres, autors com ara Jaume Agelet i Garriga, Màrius Torres o Josep Vallverdú); i la d'articulista (cada dimecres trobem a la contraportada del *Segre* el seu article, agut i incisiu, a la secció «Barra lliure»).

Un adulat desig (1986), primer recull dels sis que té publicats l'autor, respon a la voluntat constant d'aprofundir en el coneixement de la persona, amb el desig com a eix motriu, des d'àmbits tan diversos com la moral o la quotidianitat, cosa que, segons Sebastià Serrano, fa que «la seva poesia tingui un cert deix existencialista» (Serrano 1986: 11).⁸ Uns textos, influïts per Ausiàs Marc, Joan Roís de Corella, J. V. Foix o Joan Brossa, en què Borrell també reflexiona sobre la matèria i la forma del seu univers, tal com explicita en «De l'ofici», la poètica amb què obre el llibre: «el poema serà aquest exercici plaent i dolorós d'arquitectura sobre l'instant i el desig. D'aquí que la lírica que proposa el Poeta sigui una llarga i tortuosa paràfrasi» (Borrell 1986: 21).

Els dos volums següents, escrits i publicats de manera gairebé simultània, representen, en certa manera, les dues cares de la mateixa moneda: la fe en un mateix per tal de superar la por a la mort; i la descreença i la sàtira. *Rambla de tardor* (1991) és un poemari intimista, líric, de temàtica fonamentalment amorosa, que ens apropa al que s'ha conegut com a *poesia de l'experiència* en què, a partir d'una anècdota, assoleix una gran importància l'anàlisi moral i la reflexió sobre el pas del temps, explicitada en el poema que dona títol al llibre: «Que fugaç passa el reialme del verd / i emmudeix el piular dels estornells, / la tarda de la Rambla que ens passeja!» (Borrell 1991: 43).⁹ *Tir al blanc* (1992),

8. De tota manera, Borrell havia publicat prèviament poemes en els volums col·lectius del grup La Gralla i la Dalla: *Caosils* (1976), *Lloança del Magall* (1977), *Cuixes i queixes* (1977) i l'esmentada *Glop de llop* (1978). Una poesia, afirma el mateix autor, «que es basava en el joc del llenguatge, perquè em recreava en el simple joc lingüístic, el to lúdic» (Biosca-Cornadó 1993: 24).

9. Sobre les influències d'aquest poemari comenta Borrell: «En aquest sentit, el meu llibre sí que connecta amb aquell concepte d'amor de Salvat-Papasseit; però és un concepte de substrat que diu que en l'amor hi ha un començament, un moment d'explosió i un final del procés. Però en aquest moment d'acabament, tornar a haver-hi un altre amor. I aquest és el cercle de la vida, on tot començà i tot s'acaba, i tot comença, de nou? I un cop

en canvi, representa, segons Xavier Macià, una censura a les diverses mitificacions i mistificacions que la nostra societat ha generat a propòsit de la literatura, l'amor, la saviesa i les ideologies (Macià 1992: 5). Un escepticisme que vertebrava les diverses parts d'un recull que posseeix un to marcadament narratiu. Així, la primera part, amb un títol d'empremta salvatiana, «Contra els poetes lírics en majúscula», és una crítica envers els poetes que han vulgaritzat la poesia per diners o per vanitat; la segona, «Qui té amors, té dolors», ironitza sobre les relacions amoroses (i el que s'amaga darrere de les idealitzacions literàries); la tercera, «Contra la saviesa, clemència», mostra un refús a l'excessiva valoració que s'ha fet del pensament racionalista; la darrera, que ens remet a Charles Baudelaire, «Spleen dels paradisos i de l'elegia», passa revista a algunes de les ideologies més representatives del pensament occidental dels dos darrers segles (realisme, marxisme, dialèctica, pragmatisme...) i a alguns dels problemes de la societat (lluïta de classes, fam, migració...).

En el recull següent, *Molinet de vent* (1996), domina novament un to reflexiu en què temes com el record, l'enyorança, la maduresa, el pas del temps o la mort inevitable, contra la qual el poeta es rebel·la, hi són presents; n'és una bona mostra els versos finals de «Costums»: «Em tens acostumat al ritme d'un metrònom / que marca el pas a pas d'un passejar perdut / pels camins d'una absentia amb un polsim de sucre» (Borrell 1996: 85). La imatge visual que es desprèn del títol, el rodar de la vida que no s'atura fins arribar a la seva fi, ho corrobora. *Sine Cupiditate* (2002), tal com anuncia Borrell en el pròleg, tanca la trilogia iniciada amb *Rambla de tardor* i *Molinet de vent*. Dividit en quatre parts, «Dol», «Cossos», «Ella» i «Placide» és, de fet, una recopilació dels temes que configuren el món literari de l'autor: l'esdevenir, l'amor, el desig o l'entusiasme. La lliçó que es desprèn de l'experiència que se'ns comunica és que cal viure sense excessos, tal com remarca el mateix títol, i els versos amb què es clou el poemari: «tot el teu rostre i els llavis / que anuncien el matí i els camins de la nit serena. / Repeteix-li tants cops fins que s'ho cregui» (Borrell 2002: 59).

El darrer aplec publicat fins avui per Borrell, *Ombra de roure* (2006), juga amb la doble simbologia de l'arbre que s'esmenta al títol: sinònim de fortalesa davant de l'adversitat i, alhora, de noblesa. L'autor hi planteja novament qüestions de tipus moral. Els vint poemes de què consta la primera secció, «La soledat de l'àngel», són una nova reflexió sobre la condició humana, perquè tracta tant de les febleses i de les limitacions de les persones com dels valors que posseeixen (el record, el pas del temps, l'oblit, l'ideal, el destí, l'amistat...), que acaben confluint inevitablement en la mort; una presència obsessiva que podem resumir en el vers «Ja ho saps que acudirà la mort com cada dia» (Borrell 2006: 16) del poema «L'ideal». La segona secció, «Eau-de-vie», agrupa quinze textos de temàtica amorosa; un fenomen vist ara des de la perspectiva de la maduresa («Amb els anys tot és previsible, / la raó governa els instints / i amanseix els cors més salvatges» [Borrell 2006: 33] comenta a «Dona i poeta»). La tercera i darrera secció, els quinze poemes de «Resurreccions», és una miscel·lània de temes diversos, tot i que íntimament relacionats amb les altres dues: lectures de poetes a «Whitman» o a «Res no és ver, si no és viscut»; la tasca de l'escriptor, com la que explicita a «Catarsi»; la importància dels mots en temps de guerra a «De la paraula heroica»; l'autoconeixement a «Elogi de la llibertat», o l'entrada al darrer tram de la vida a «Quan cinquanta són com la primera florida d'un roser intempora».

Francesc Pascual

Del conjunt de narradors pladurgellencs, Francesc Pascual Greoles (Castellnou de Seana, 1934) és el que ha tractat amb més insistència en la seva obra narrativa el paisatge del Pla d'Urgell i la història menuda de la seva gent.¹⁰ Des del primer llibre, *La Golarda* (1991) fins al darrer que ha publicat fins ara, *Els ar-*

---

constates això, acceptes d'acostumar-te a viure amb aquesta realitat. Per això penso que *Rambla de tardor* és un llibre antiromàntic, almenys des del punt de vista de la filosofia o de la ideologia que hi ha. És clar, també penso que és antiromàntic Salvat-Papasseit» (Biosca-Cornadó 1993: 25).

10. Pascual féu un retrat agredolç del Pla d'Urgell contemporani en la seva col·laboració a *Lleida màgica. Paisatges i sabors de la terra ferma*, de Toni Prim, en què, entre altres aspectes, destacà dos elements rellevants del paisatge

bres perduts (2008), Pascual s'ha deixat impregnar –a la manera de l'Artur Bladé i Desumvila de *Benissanet*, *Crònica del país natal* o *Gent de la Ribera d'Ebre*– per la realitat del seu terror, per les vivències, els costums i la idiosincràsia dels qui l'habiten: «Tinc a la Plana d'Urgell –confessava al seu poemari *Pas de pardal*– una fidelitat que ja va nàixer amb mi. Aquesta terra és el jardí de la boira, al clot de l'aigua, del sol sense contemplacions ni regatejos, l'alegria a plaça i la innocència dels homes desimbolts...» (Pascual 2004: 123).¹¹

Si descartem els seus llibres més memorialístics, més acostats a la crònica, a l'evocació o al retrat històrics més o menys autobiogràfics i/o ficcionalitzats, ço és, *La Golarda* (1991), *El jardí de la boira* (1993) i *La grandesa dels homes anònims* (2002), la narrativa de Pascual es pot dividir *grosso modo* en dos blocs: les obres focalitzades en un personatge únic que, tot i partir d'un referent real, tenen una voluntat més acusada de ficció i d'estil (*El clot de l'aigua*, 2002; *Perfum d'alfàbrega*, 2004) i les que, sense renunciar a aquest darrer aspecte, s'obren a la coralitat per reflectir –amb històries manllevades també del real– el microcosmos pladurgellenc, esguardat des d'una mirada personal (*Les bigues mestres*, 1999; *Des de la plana verda. Històries de la vida pagesa*, 2007; *Els arbres perduts*, 2008).

En les unes i les altres, Pascual té com a epicentre exclusiu la gent i els paisatges del Pla d'Urgell. En furga les visions polièdriques, però sense allunyar-se de l'eix d'interès: recrear-ne la personalitat i explicar el petit món que l'envolta com a escriptor (Pascual 2007a: 225). La seva prosa senzilla, planera, fluent i genuïna parteix de la voluntat de testimoniar les transformacions implacables de les formes de viure, la singularitat dels seus pobles, els trets distintius dels seus habitants, les vivències dels qui protagonitzen la petita història d'aquesta terra («els meus personatges –escriu a 2007a: 212– no estan inspirats en ningú concret i s'assemblen tant als que tresquen pels carrers»). En graus i en intensitats diversos, la seva prosa destil·la –de manera fragmentària i amb un cert deix de melodrama– les vivències personals o d'altri en matèria literària. Crònica, memòria i ficció es mesclen imperceptiblement en els seus textos per fer comprendre al lector la idiosincràsia pladurgellenca i, com els costumistes del XIX, per aprehendre un món que té els dies comptats i que el narrador es resisteix a deixar perdre. Pascual combina la seva admiració indissimulada pel terror, una mica de moralisme i un punt de nostàlgia crítica, tot escudant-se en una ironia amable i tanmateix denunciadora del conformisme o la desídia de la gent que hi viu.¹²

---

de la comarca: «el Pla d'Urgell ofereix les postes de sol més impressionants que es puguin contemplar enlloc, ja que a l'horitzó no hi troba cap entrebanc en la decantació, i aprofita l'avantatge fins als extrems de claror, amagant-se mandrós enllà de la franja lineal dels plans del Segre, proporcionant imatges i matisos de colors d'incalculable bellesa. També al Pla d'Urgell, si hi ha un element en do aclaparant de gràcia, i que s'oblida fàcilment, és el cel blau. Tot el Pla d'Urgell és una catifa de verds de tots els verds, estesa als peus de l'ampla nau del firmament» (Pascual 2006: 174-175).

11. Respecte al seu recull de versos de circumstàncies, *Pas de pardal. Poemes d'ús, per a compromisos i compliments* (2004), considerem que té poca qualitat literària, a excepció feta d'alguna nadala i d'algun poema de caient popular, com el dedicat al Pla d'Urgell que comença amb els versos «Pla d'Urgell, clot de la Plana, / poca terra, als peus de Déu; / com una catifa verda / en la nau del firmament» (Pascual: 2004: 125). Pascual tampoc no aconsegueix dotar d'entitat literària els poemes que aplega a *Soca d'Olivera* (2007). Tot i que no s'escapen de la inconsistència del conjunt, destaquem-ne «Aquesta terra», homenatge explícit a Maria Mercè Marçal, i «La bona venedora», de regust popularitzant.

12. Per exemple, a *El jardí de la boira*, una ruta sentimental pels pobles de la comarca en forma de retorn del fill pròdig, la plana d'Urgell és vista com «una sembrada de pobles, uns a tocar dels altres, que defineixen el paisatge»: «no és solament aquesta admirable catifa de verds de conreus grassos, sinó que és calenta de vida humana feta campanarets, xemeneies, sorolls i un trenat de comunicacions veïnals que apropen les vivències, els costums, les persones; fent d'aquesta comarca un tapís saludable i acolorit, segurament com cap altre de semblant

Les bigues mestres, *Des de la plana* i *Els arbres perduts* tenen un gran interès socioantropològic perquè desgranen relats sobre tipus pladurgellencs —els éssers anònims que donen corda a la continuïtat— i perquè capten amb simpatia els valors tradicionals —la família, el treball, l'estalvi, l'esforç, l'amor— i la manera de viure arrelada a la terra i al paisatge. Un món en extinció que sent el terrabastall del decalatge generacional i les transformacions profundes que s'han viscut durant els darrers temps en la comarca. Amb una intenció similar, la seva novel·la *Perfum d'alfàbrega* ofereix un retrat dels anys de la postguerra, a través del fil conductor de la biografia de la Tura, un personatge recuperat de *Les bigues mestres*, l'excentricitat del qual el converteix en víctima del menyspreu i el rebuig del poble.

Així i tot, l'obra de ficció més reeixida literàriament de Pascual és, en opinió nostra, *El clot de l'aigua*, un al·legat explícit a favor de la família i els valors tradicionals a pagès esborrats per la ventada de la modernització. Reprenent algunes de les constants de la seva obra narrativa, Pascual hi articula la peripècia individual d'un jove de la Tarroja de Segarra, Sebastià, que s'instal·la al Pla d'Urgell, en uns moments en què la comarca viu un procés de modernització incipient. Quan, amb penes i treballs, aconsegueix fer-se un patrimoni important, s'adona, ja vell, que no té a ningú a qui lliurar-lo en heretatge. Explicada en primera persona, com acostuma a fer en els seus llibres, assistim a la rememoració del passat de Sebastià, que és entreteixit amb les vivències de la família i els conveïns que l'envolten, i a la seva manera de prendre part en la transformació profunda que viu el Pla d'Urgell des de les acaballes del segle XIX fins als anys setanta del XX: l'arribada de l'aigua del Canal, l'electrització, la mecanització del camp, la migració a la ciutat, els canvis de cultius, la mutació dels costums, etcètera.

Joan Francesc Dalmau

Al nostre parer, una de les trajectòries més interessants dels darrers anys de la literatura del Pla d'Urgell és la de Joan Francesc Dalmau (Miralcamp, 1968). La primera obra que va donar a conèixer fou *Transficcio* (1988), un recull fortament influït per Pere Calders; no en va, la realitat que descriuen els relats, dins de la seva estricta quotidianitat, és plena de situacions inversemblants. Com apuntava Xavier Macià al pròleg, «l'absurd, però, no pren mai, en les narracions de Dalmau, un caire tràgic ni patètic i això és degut, fonamentalment, al fet que la quotidianitat de què se serveix l'autor és bàsicament literària» (Macià 1988: 8). Un fet que explica la inexistència d'una reflexió moral i que el to del conjunt sigui el d'un *divertimento*. Altres trets a remarcar del llibre són la presència constant de l'element sorpresa, el final inesperat i insòlit, que sedueix el lector per la seva força imaginativa, o bé l'espontaneïtat, la vivacitat i la frescor de la llengua emprada, que ens acosta, a voltes perillosament, a l'oralitat.

---

en el principat» (Pascual 1993: 213). Contràriament, a *Les bigues mestres*, un retaule de personatges representatius de la gent del Pla, reconeix que l'exaspera el conformisme i la comoditat dels seus coterranis que, després d'haver bastit «l'imperi agrícola i ramader més important del país», s'han acontentat a ser els darrers de la cua (Pascual 1999: 8). A *Perfum d'alfàbrega*, Pascual fa dir al personatge de la Tura: "No voldria pas ser enterrada en un altre lloc que aquest, tan bell. Aquí els estels hi són i els pots tocar cada nit. I aquestes postes de sol, dubto que les pogués gaudir en cap lloc del país: fascinants, llargues, lluminoses, gairebé sonores. Si aquesta plana, verda de tots els verds, no és el jardí més cuidat, pulcre i desconegut del país, que vinguin a cantar-m'ho en gregorià. I l'han fet els homes! Quina diferència d'altres llocs que conec que, gaudint d'un paradís, també els homes l'han potinejat i convertit en un abocador que fa girar la cara" (Pascual 2004: 68). A *Des de la plana verda*, a més de fer un elogi de la «plana generosa» en boca d'un personatge, Pascual remarca, en la nota final, les dificultats de mitificar un paisatge que, en aparença, ofereix pocs encants: «A qui no visqui en un indret com el meu li serà difícil d'entrar a dins. La plana no té cap relleu que s'ho valgui i convidi a donar-hi un tomb; talment un mar d'herba verda, curiosament cultivat, i plega de comptar. I les persones que la configurem..., d'un caminar pautat, tot i el neguit, amb la reiteració dels temes de conversa, les contradiccions, la fonètica inconfusible... Tan poca vistositat! Universal, això sí, però de casa petita» (Pascual 2007a: 88-89 i 225).

El segon recull de Dalmau, *Per darrere i a les fosques* (2001), inclou un bon grapat de contes irònics, sarcàstics, però també crítics amb la societat actual; més complexos estructuralment que els de *Transficcio*, evidencien, de nou, un domini prou reeixit d'uns recursos lingüístics que només busquen la comunicació directa amb el lector a través de la claredat i la precisió.

Dalmau insistí en el gènere del conte amb «Carta (blanca) als fills», dins del llibre miscel·lani *Quatre veus* (2004), en què sota la forma d'una lletra adreçada als seus dos fills (i aquí cal fer notar la ironia del títol) ens presenta les seves opinions –interessants i polèmiques– sobre una sèrie de temes de la més candent actualitat (religió, nacionalisme, família, manipulació informativa...); i amb «Cupido i el misogin», finalista al premi Vent del Port de narracions el 2004, i publicat en el volum *Els cercles de la vella i altres narracions* (2005) amb la resta de textos seleccionats pel jurat.

Ni viu ni mort (2004) significà un pas endavant en l'obra narrativa de Dalmau. Guanyadora del II premi de narrativa curta Mossèn Romà Comamala, es tracta d'una *nouvelle* sobre l'autodestrucció –amb un clar rerefons existencialista– que acaba donant el tomb cap a un relat d'intriga i amb un desenllaç inesperat. L'argument explica la història d'un individu, Blai Solé, amb una vida anodina i grisa, que un bon dia decideix vendre's la seva botiga de fotografia i totes les seves pertinences i marxar a un poble de costa amb els diners obtinguts; viure sense estar-se de res fins que els estalvis s'acabin i llavors suïcidar-se (a aquest fet al·ludeix el contrast que expressa el títol). A banda de la temàtica, podem destacar la manera com Dalmau exposa els esdeveniments: a través del recurs de la retrospectiva (els capítols estan numerats del 10 al 0), anem contínuament cap al passat per entendre millor les reaccions del personatge principal. Per últim, cal indicar que algunes de les pàgines descriuen a la perfecció la vila de Miralcamp i, més en concret, la zona coneguda com El Pla o Grup Bellavista.

La pell dels altres (2007) és el darrer text publicat per Dalmau i va ser guardonat amb II premi de novel·la Ramon Roca Boncompte. L'obra se cenyeix al gènere negre: el pretext és l'assassinat de dos presos que havien sortit gràcies a un permís penitenciari; la trama compta amb les inevitables sorpreses i un final que tot i estar relacionat amb una de les frases clau de la història, «les víctimes oblidades», no està previst. Ara bé, no ens trobem davant d'una novel·la negra típica i tòpica, sinó que Dalmau se serveix del model per plantejar-nos un relat que dóna gran importància al psicologisme. El títol ja ens indica com l'autor s'ha hagut de posar en la personalitat dels diversos individus que desfilen per les pàgines de l'obra i que, en bona part, comparteixen un tret: es tracta d'uns il·lusos que intenten, en major o menor grau, canviar la societat que els envolta. No endebades el protagonista, Baiges, és un mosso amb problemes de consciència, té estudis de psicologia, i es planteja la rehabilitació dels convictees; Candame és un periodista que cerca la fama a través de les notícies sensacionalistes; David Valls, conegut com el Sàtrapa, intenta treure del carrer les prostitutes alhora que els proporciona una nova forma de vida; i Abel, un mosso procedent dels baixos fons i conegut amb el sobrenom del grup de rock dur Leño, procura netejar la delinqüència del barri on va néixer. Breu: la tesi que sustenta la novel·la, d'una gran actualitat, qüestiona la reintegració social d'alguns presos; com indica un dels personatges, aquells que han començat ajudant la gent amb problemes han acabat delinquant: «Desordres químics, malformacions de cervell, algun trauma desconegut... no ho sé... Jo no els odiava. Em feien pena. Quina vida els esperava? Per res del món els hauria volgut veure en llibertat. Eren una amenaça. Però tenia sentit que envellissin engarjolats? Valia la pena aquella vida? Jo crec que no» (Dalmau 2007: 237).

La pell dels altres és, a més, una novel·la tècnicament molt treballada: ho evidencien tant la manera de presentar la història (hi ha capítols narrats pel protagonista i cartes que el mateix Baiges adreça a la seva exdona, Lluïsa; d'altres, són explicats en primera persona per un dels presos fugitiu; finalment, en trobem en tercera persona que giren al voltant d'una dona misteriosa, Raquel, amb un passat que vol oblidar) com l'apropiació d'un ritme decididament cinematogràfic, exportable al món del setè art.

Dalmau és també autor d'un poemari singular, *Només respiren* (2000), que va obtenir el premi *Les Talúries*. Com bé indica Josep Borrell en el pròleg, els poemes expliquen bàsicament dos moments vitals: «l'un, el procés d'aprenentatge de la maduració personal, plagat de desencisos i de frustracions, contra els quals la natura ha creat les defenses de la ironia, del sarcasme, la mordacitat o la indiferència; i l'altre, la reconciliació amb el món i els altres no pas per l'adhesió a la impostura del sistema, sinó per la conquesta de la intimitat i de l'instant de la joia amorosa» (Borrell 2000: 5). La forma i el ritme, directe i assequible, que impregna les composicions mostra un altre dels vessants del nostre polifacètic autor: el món de les cançons i de la música.¹³ No és difícil trobar-hi, per tant, ressons de cèlebres cantautors francesos com Jacques Brel, Georges Moustaki o Georges Brassens. Per últim, fer esment que Dalmau ha obtingut el 2009 el premi de teatre La Carrova amb la peça *El retrovisor*; una peça encara inèdita però que, sens dubte, pot representar una notable aportació al migrat panorama que hi ha al Pla d'Urgell en aquest gènere.

3. REIVINDICACIÓ D'UN PATRIMONI LITERARI

L'estudi de la manera com els escriptors –siguin de la comarca o hi estiguin vinculats– han projectat el paisatge en la seva obra literària o han anat confegint un imaginari propi hauria de tenir en compte tota la literatura que ha versat o ha tingut com a rerefons el Pla d'Urgell. Per exemple, hi haurien de ser, ineludiblement, els articles periodístics, tan plens de nostàlgia d'una infantesa perduda, de Valeri Serra i Boldú (Castellserà, 1875, Barcelona 1938) o les exquisides proses de viatge que Vidal Vidal (Arbeca, 1958) va inserir en *Les rutes de ponent* (1987). Caldria, també, tenir en compte alguns dels escriptors nascuts en comarques limítrofes com ara el narrador Joan Santamaria (Lleida, 1884 – Barcelona, 1955), que dedicà a l'Urgell una encesa prosa a *Visions de Catalunya* (1927); el periodista Domènec Pallerola, conegut com a «Domènec de Bellmunt» (Bellmunt d'Urgell, 1903, Tolosa de Llenguadoc, 1993) i autor de *Boires i candelers. Els primers records* (1973) i *De les Penelles a Castellserà (insurrectes contra bigotuts)* (1980); el poeta, narrador i dramaturg Joan Baptista Xuriguera (Menàrguens, 1908 – Barcelona, 1987), que a les pàgines del seu *Diari* (2009) retrata la seva estada a Mollerussa entre 1949 i 1952 com mestre de l'Acadèmia Kühnel; el novel·lista, assagista i traductor Josep Vallverdú (Lleida, 1923) que a *Proses de Ponent* (1970) i a *Viatge entorn de Lleida* (1972) ja qüestionava l'adscripció de Mollerussa a la comarca del Segrià; l'escriptor i editor Isidor Cònsul (Bellpuig, 1948 – Barcelona, 2009), que a *Tractat de geografia* (2008) homenatja Maria Mercè Marçal; l'etnògraf Joan Bellmunt i Figueras (Puiggròs, 1950) que a *L'estany d'Ivars* (1988) recrea records i vivències de l'estany durant l'època del seu màxim esplendor: la primera meitat del segle XX, o el novel·lista i polític Francesc Pané (Les Borges Blanques, 1955), que a *Tendres van ser els dies* (2002) descriu, ni que sigui tangencialment, com eren alguns pobles del Pla d'Urgell als anys cinquanta i seixanta del segle passat. En aquest sentit, interessaria, si més no, esclarir molt millor el tractament que ha rebut el territori i la seva gent en termes literaris i descobrir si hi ha un imaginari pladurgenllenc i si podem definir uns espais literaris distintius de la comarca, que en siguin un patrimoni per preservar.

A més a més, encara hauríem d'incloure-hi els escriptors que, sense ni ser-ne ni estar-hi a prop, han evocat en algun moment el Pla d'Urgell en els seus textos, com ara Joan Amades (Barcelona, 1890 – 1959), que va salvar de l'oblit alguns dels costums pladurgellencs al seu *Costumari català* (1952); Josep Maria Ballarín (Barcelona, 1920), que recrea la població de Vila-Sana (amb el topònim antic d'Utxafava) a *Tronxo, m'hi torno* (1994); Josep Maria Espinàs (Barcelona, 1927), que recollí a *Festa Major* (1969) les cròniques viscudes de les Festes Majors de Torregrossa i Linyola, o Josep Pla (Palafrugell, 1897 – Llofriu

13. Val a dir que Dalmau ja s'havia iniciat en el món artístic com a cantautor amb un treball que, justament, duia per títol el seu nom, *Joan Francesc* (1986). El 1996 enregistrà la maqueta d'un altre disc, *Doble vida*, que no arribà a publicar-se.

1981), que publicà un imponderable paper dedicat al Pla d'Urgell a *Guia de Catalunya* (1971), per citar-ne només alguns.

El paisatge literari, com el patrimoni, no neix, sinó que es fa. O, més exactament, es construeix. Maria Mercè Marçal va pouar en la llengua i de la cultura popular pladurgellenques per edificar un autèntic monument a la poesia i a la sensibilitat. Francesc Pascual ha dedicat la seva obra, gairebé en exclusiva, a l'evocació apassionada, entranyable d'un món en extinció. Altres escriptors han continuat el camí per revalorar literàriament el paisatge humà i natural del Pla d'Urgell. Quan, per exemple, Antoni Coll escriu *Com una barca al mig de l'estany* està dotant de valor literari un espai mític com l'estany d'Ivars. Una operació similar l'efectua Joan Francesc Dalmau quan a *Ni viu ni mort* recrea, ni que sigui fugaçment, el poble de Miralcamp, l'indret dels pares del protagonista i on aquest desitja tornar. Etcètera. És d'aquesta manera que s'aconsegueix d'incrementar el patrimoni literari del territori.

Això no obstant, la patrimonialització operativa de l'espai literari és una empresa d'envergadura que reclama la implicació no únicament dels lectors, sinó també de les institucions. La divulgació de la literatura *made in* Pla d'Urgell exigeix una intervenció cultural decidida que permeti de vehicular projectes ambiciosos de divulgació literària.¹⁴ N'assenyalarem alguns de viables que pensem que hi podrien contribuir:

a) La publicació d'un *Atlas literari del Pla d'Urgell*, que no únicament tingui en compte els escriptors consagrats, sinó també la munió d'articulistes o escriptors aficionats, de més o menys vàlua literària, que publiquen en revistes locals (*Barret Picat*, de Linyola; *Carrilet*, de Bellví; *Esclat*, de Golmés; *La Font*, d'Ivars) o en blocs virtuals (*Mascaçà*, *Platònic*).

b) L'edició de rutes literàries adreçades a públics diversos, amb una especial atenció per als lectors més joves, que integrin la literatura en la descoberta del medi més proper, tant del paisatge natural i humà com dels valors culturals que conté.

c) La creació d'un portal web del *qui és qui* de les lletres pladurgellenques amb fragments de textos i enllaços, que sigui actualitzat periòdicament amb la incorporació de noms nous.

d) L'edició d'antologies divulgatives sobre escriptors del Pla que els donin a conèixer i que n'estimulin la lectura –els qui signen aquesta ponència en preparen una, que pretén de construir el discurs literari al voltant del patrimoni paisagístic, literari i humà de la comarca.¹⁵

e) La realització de programes de promoció de la literatura d'aquí –a través de visites d'autors, hores de lectura, etc.– en els diversos àmbits dels mitjans de comunicació, l'ensenyament i els espais de trobada, com són les biblioteques públiques (clubs de lectura) o, amb les adaptacions pertinents, les entitats culturals, les associacions de dones o les llars de jubilats.

4. COROL·LARI: TOT JUST ELS FONAMENTS

L'aportació d'escriptors d'aquesta comarca del nord-occident català a les lletres catalanes ha estat, si en fem una valoració global, més aviat discreta. Des d'una perspectiva històrica, en canvi, podem evidenciar que, en les darreres dècades, la tradició intermitent de les lletres pladurgellenques comença a prendre una entitat remarcable, a sedimentar estrats diversos (tant des del punt de vista de la varietat de gèneres

14. Tot i que la seva intenció no és eminentment literària sinó divulgativa, val la pena d'esmentar el volum *Paisatge, llums i colors del Pla d'Urgell* (2008), de Joan Bellmunt i de J. Manel Cugat Ortiz, que combina fotografies de la comarca amb una succinta contextualització.

15. Prenent com a model *El paisatge d'Olot. La construcció literària de la Garrotxa* (2009), d'Isabel Banal i Margarida Casacuberta, l'antologia que preparem vol aplegar una sèrie de textos literaris que parlin sobre el paisatge i les identitats del Pla d'Urgell des del segle XIX fins a l'actualitat, d'un costat, i, de l'altre, una selecció generosa de fotografies, fetes per un artista de reconegut prestigi, que brindin una mirada crítica al paisatge actual de la comarca, tant en la seva dimensió natural com humana. El discurs visual ha de servir, per tant, de contrapunt al literari.

—sobretot el poètic i el narratiu— com de la qualitat de les obres i l'interès d'uns autors —des dels més mediàtics i coneguts als més invisibles— que depassen el simple i malentès localisme) i, doncs, a establir un principi de continuïtat. Per tant, cal començar a creure'ns, tal com fan els osonencs o els empordanesos, per exemple, que és important «escriure» i «llegir» el territori perquè —ni caldria dir-ho— és una manera de «comprendre'l», de «sentir-lo» com a propi i, en conseqüència, d'«estimar-lo». En aquest sentit, tot just estem posant els fonaments que, tanmateix, són tan necessaris per bastir qualsevol casa. Perquè, entre altres virtuts curatives i salvadores, les lletres cohesionen identitàriament un cos social, li infonen energies i idees i li atorguen valors de llibertat i de futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BIOSCA-CORNADÓ (1993): Mercè Biosca i Maria Pau Cornadó, «Josep Borrell, un lletraferit polifacètic». Dins: *Escriptors d'avui. Perfils literaris*. 2a sèrie. Lleida: La Paeria (Quaderns d'Ara, 2), p. 18-27.
- BORRELL (1984): Josep Borrell i Figuera, *Escriptors contemporanis de Ponent, 1959-1980*. Lleida: Ajuntament de Lleida (La Banqueta, Quaderns de Divulgació Ciutadana, 4).
- BORRELL (1986): Josep Borrell i Figuera, *Un adulat desig*. Barcelona: Edicions del Mall (Llibres del Mall, 99).
- BORRELL (1991): Josep Borrell i Figuera, *Rambla de tardor*. València: Edicions 3i4 (Poesia 3i4, 69).
- BORRELL (1992): Josep Borrell i Figuera, *Tir al blanc*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs (Cigne, 4).
- BORRELL (1996): Josep Borrell i Figuera, *Molinet de vent*. Pròleg de Carme Vidal Huguet. Lleida: Pagès (Biblioteca de la Suda, 22).
- BORRELL (1997): Josep Borrell i Figuera, «Pròleg». Dins *Viatge al planeta Venus*, de Magdalena Vilalta Ripoll. Lleida: Pagès, p. 7-10.
- BORRELL (2002): Josep Borrell i Figuera, *Sine cupiditate*. Lleida: Pagès.
- BORRELL (2006): Josep Borrell i Figuera, *Ombra de roure*. Lleida: Pagès.
- BROCH (2003): Àlex Broch, «Maria-Mercè Marçal o els camins de la llibertat». Dins: Maria Mercè Marçal, *El meu amor sense casa*. Barcelona: Proa (Els Llibres de l'Óssa Menor, 250), p. 9-18.
- BUSQUETS (1980): Lluís Busquets i Grabulosa, «Maria-Mercè Marçal, bruixa i fada el 1980». Dins: *Plomes catalanes contemporànies*. Barcelona: Edicions del Mall, p. 215-220.
- CÒNSUL (1998): Isidor Cònsul, «Maria-Mercè Marçal, la dona tranquil·la». Dins: *Homenatge a Maria-Mercè Marçal*. Barcelona: Empúries, p. 93-100.
- DALMAU (2007): Joan Francesc Dalmau, *La pell dels altres*. Lleida: Pagès (Lo Marraco, 185).
- JOVELLS (1998): Jaume Jovells i Argelich, *La rondalla de l'armari*. Lleida: Pagès (Teatre de Butxaca, 13).
- JULIÀ (2001): Lluïsa Julià, «Introducció». Dins: *Contraban de llum*, de Maria-Mercè Marçal. Barcelona: Proa (Clàssics Catalans, 2), p. 5-54.
- MACIÀ (1988): Xavier Macià, «Pròleg». Dins: Joan Francesc Dalmau, *Transficcio*. Lleida: Virgili & Pagès, p. 7-10.
- MACIÀ (1992): Xavier Macià, «Pròleg». Dins: Josep Borrell i Figuera, *Tir al blanc*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs (Cigne, 4), p. 5-9.
- MARÇAL (1979): Maria Mercè Marçal, «Maria-Mercè Marçal». Dins: *Escriptors lleidatans contemporanis*. Primera antologia. Mataró: Robrenyo, p. 119-126.
- MARÇAL (1989): Maria Mercè Marçal, *Llengua abolida (1973-1988)*. València: Eliseu Climent (Poesia 3i4, 58).
- MARÇAL (2004): Maria Mercè Marçal, *Sota el signe del drac. Proses, 1985-1997*. Edició i introducció a cura de Mercè Ibarz. Barcelona: Proa (Perfils, 47).
- NADAL (1991): Marta Nadal, «Maria-Mercè Marçal, els confins de la identitat». Dins: *Converses literàries*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or, 103), p. 71-79.

- PASCUAL (1991): Francesc Pascual Greoles, *La golarda. Vivències de la història contemporània de Castellnou de Seana*. Lleida: Pagès (Estudis Castellnouencs, 5).
- PASCUAL (1993): Francesc Pascual Greoles, *El jardí de la boira*. Lleida: Pagès (Estudis Castellnouencs, 8).
- PASCUAL (1999): Francesc Pascual Greoles, *Les bigues mestres*. Lleida: Pagès (Lo Marraco, 57).
- PASCUAL (2002): Francesc Pascual Greoles, *El clot de l'aigua*. Lleida: Pagès (Lo Marraco, 96).
- PASCUAL (2002): Francesc Pascual Greoles, «La grandesa dels homes anònims». Dins: *La grandesa dels homes anònims*. Aleix Galitó i Vilalta, Josep Bastons i Balagué i Antoni Adern i Reñé, de Miquel Galitó i Pubill i Francesc Pascual i Greoles. Lleida: Pagès (Estudis Castellnouencs, 16), p. 93-233.
- PASCUAL (2004a): Francesc Pascual Greoles, *Perfum d'alfàbrega*. Lleida: Pagès (Lo Marraco, 149).
- PASCUAL (2004b): Francesc Pascual Greoles, *Pas de pardal. Poemes d'ús, per a compromisos i compliments*. Pròleg de Jordi Pàmias. Lleida: Pagès.
- PASCUAL (2006): Francesc Pascual Greoles, «El Pla d'Urgell». Dins: *Lleida màgica. Paisatges i sabors de la Terra Ferma*. Lleida: Diputació de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 171-189.
- PASCUAL (2007a): Francesc Pascual Greoles, *Des de la plana verda. Històries de la vida pagesa*. Barcelona: Pòrtic.
- PASCUAL (2007b): Francesc Pascual Greoles, *Soca d'olivera*. Lleida: Pagès.
- PASCUAL (2008): Francesc Pascual Greoles, *Els arbres perduts*. Lleida: Pagès (Proses, 36).
- TORREGROSSA (1998): Fra Jeroni de Torregrossa [Miquel Rosselló i Capell], *Una venjança estudiantina*. Lleida: Pagès (Teatre de Butxaca, 12).
- SALA-VALLDAURA (1980): Josep M. Sala-Valldaura, «La poesia de Maria-Mercè Marçal». *Serra d'Or*, núm. 249 (juny), p. 44-45.
- SANVICÉN (1998): Paquita Sanvicén, «Aproximació a una iniciativa cultural de la Lleida de la transició: el cas de La Gralla i la Dalla». *Ilerda*, núm. 52, p. 217-226.
- SERRANO (1986): Sebastià Serrano, «Pròleg». Dins Josep Borrell, *Un adulat desig*. Barcelona: Edicions del Mall (Llibres del Mall, 99), p. 9-15.
- SISTAC (2000): Dolors Sistac, «M. Mercè Marçal: tres baules». *Llengua abolida. 1r Encontre de creadors. Lleida, 15 16 i 17 d'abril de 1999*. Lleida: Ajuntament, p. 111-115.
- SISTAC (2001): Dolors Sistac, *Líriques del silenci. La cançó de dona a Safo, Renée Vivien i Maria Mercè Marçal*. Lleida: Pagès (Argent Viu, 46).
- VIDAL (1987): Vidal Vidal, *Les rutes de ponent. L'oració dels perduts*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- WEHRLE (1998): Josep Wehrle i Valle, *Los tres reyes*. Introducció i edició de Miquel Viladegut i Paloma Garcia Wehrle. Lleida: Pagès (Teatre de Butxaca, 8).